

ФАШИЗМ В ЄВРОПІ ТА АЗІЇ 1920-1930-х РОКІВ: З ПОЗИЦІЇ ІСТОРІОСОФІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Авторка, використовуючи різноманітні дані спеціальної літератури, підіймає актуальні проблеми історії німецького, італійського, японського фашизму, підкреслюючи їх особливості, риси, вади, методи, які заслуговують на особливу увагу та пильність сучасної світової спільноти.

Ключові слова: фашизм, диктатура, Європа, Азія, трансформація, вождизм, влада, боротьба.

Автор, используя различные данные специальной литературы, поднимает актуальные проблемы истории немецкого, итальянского, японского фашизма, подчеркивая их особенности, черты, недостатки, методы, которые заслуживают особого внимания и бдительность современного мирового сообщества.

Ключевые слова: фашизм, диктатура, Европа, Азия, трансформация, вождизм, власть, борьба.

The author, using a variety of information literature, raises urgent problems in the history of the German, Italian, Japanese fascism, emphasizing their characteristics, features, bugs, techniques that deserve special attention and vigilance of the modern world community.

Key words: fascism, dictatorship, Europe, Asia, transformation, leaderism, power, strife.

Сучасні події в Західній Європі (Франція, Німеччина, Італія...), Прибалтиці, Росії, Україні пов'язані не тільки з активізацією діяльності право-радикальних угруповань, але й з їх намаганнями, політизуючись і трансформуючись в окремі партії, прийти до влади, стали поштовхом до написання статті.

Історія фашизму багаторазово була об'єктом і предметом дослідження як вітчизняних, так і закордонних істориків, політологів, міжнародників. Можна перелічувати низки цікавих, аргументованих, документально підтверджених праць О. С. Бланка, Б. Р. Лопухова, С. П. Пожарської, Л. О. Бези-менського, Г. Сандомирського, Д. М. Проектора, Г. С. Філатова, І. Ф. Максимичева, Ц. Кін, В. М. Фаліна, В. Я. Сіполса, В. В. Седнева, С. С. Моденова, І. В. Мазурова, В. Руге, Б. Л. Гарта, І. Фляйшхауер, Іноуе Кійосі, Хатторі Такусіро та багатьох інших.

Мета авторки – аналізуючи зародження, становлення, діяльність і феномен фашизму в Європі (переважно на німецьких та італійських прикладах) й Азії (за «зразок» взято японський фашизм), проілюструвати негативний вплив цього явища на сьогодення, підштовхнути світове суспільство до рішучої, дієвої боротьби проти неофашизму ХХІ століття. Цими обставинами пояснюються також актуальність і новизна дослідження.

Що ми розуміємо під терміном «фашизм», іншими словами, – визначимо його науково обґрунтовану концепцію. Зауважу, що не треба плутати фашизм як політичну течію та фашизм при владі «як відкрити терористичну диктатуру ...» [1, с. 120]. В 1920-ті роки у період становлення фашизму в Європі австрійський марксист Отто Бауер охарактеризував його як одну з форм балансу політичних сил: фашизм – це не просто «нова державна система, але й новий економічний порядок, нові відносини між державою і робітничим класом, найвища ступінь етатизму, яка є прямим продовженням державної влади» [2, с. 133; с. 144].

Німецький історик Г. Шульц на початку 1970-х років писав, що фашизм являє собою явище часу, яке «вмістило в себе різні насильницькі, що знаходяться під владою емоцій, атакістичні політичні тенденції, які не можна вловити «чистим розумом» і раціональним пізнанням» [3, с. 16].

Словник іноземних слів, який витримав 18 видань, дає наступне визначення фашизму – «найбільш реакційна політична течія, що виникла в капіталістичних країнах у період загальної кризи капіталізму та яка висловлювала інтереси найбільш агресивних кіл імперіалістичної буржуазії» [4, с. 533]. Дещо по-іншому трактує фашизм оксфордська енциклопедія Хатчінсона: – «... політична ідеологія, яка відкидає всі права особистості в її стосунках з державою; наприклад,

тоталітарний націоналістичний рух, заснований в Італії 1919 р. Муссоліні та прийнятий у гітлерівській Німеччині в 1933 році» [5, с. 575].

Авторці науково імпонує визначення дане російським істориком І. В. Мазуровим, а саме: «Фашизм є права форма тоталітарного режиму, яка характеризується національним (расовим) ціннісним критерієм організації суспільства» [6, с. 39].

Загальновідомо, що перші європейські фашистські організації народились й організаційно оформилися в Німеччині та Італії; цей процес, за збігом обставин, проходив майже паралельно.

5 січня 1919 р. у Мюнхені було створено Німецьку робітничу партію [7, с. 10], «батьками» якої вважалися слюсар-залізничник Антон Дрекслер і журналіст Карл Харрер (партія нараховувала 20-40 осіб) [8, с. 287].

23 березня 1919 р. у Мілані (площа Сан-Сеполькро, дім № 3) Беніто Муссоліні проводить збори нової організації «Фашіо ді комбаттіменто» («Союз боротьби»), на яких він сказав: «Ми дозволимо собі розкіш бути одночасно аристократами і демократами, революціонерами і реакціонерами, прихильниками легальної боротьби і нелегальної, та все це залежно від часу, місця й обставин, в яких нам доведеться знаходитись і діяти» [9, с. 38].

Різниця практично було дві. **Перша:** в Німеччині – фашистська партія, в Італії – фашистська організація. **Друга:** якщо в Італії «батьком фашизму» з самого початку вважався Муссоліні, то в Німеччині майбутній «хрещений батько» Адольф Гітлер (Шікльгрубер) починає діяти у партії з 12 вересня 1919 р. як інформатор зі зборів у півній «Штернекерброй».

Організаційно-політичні розбіжності, об'єднані під національними гаслами, були подолані у 1920-1921 роках. На початку березня 1920 р. Німецька робітничка партія була перейменована у Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію (далі – НСНРП). У листопаді-грудні 1921 р. (Рим) на з'їзді фашистських союзів рух було перетворено у політичну партію – Національна фашистська партія, у програмі якої зазначалося: «Функції держави повинні бути зведені до піклування на підтримку в країні політичного і правового порядку. Обов'язки і повноваження парламенту необхідно також обмежити. Партія буде захищати національні інтереси і виконувати національну волю» [10, с. 43].

У 1921 році змінилася і доля «головних акторів» фашизму – Муссоліні було проголошено «дуче»; 29 липня Гітлера обирають головою НСНРП з диктаторськими повноваженнями.

Першими сходишками на шляху до влади в Італії був похід на Рим 28 жовтня 1922 р., у результаті якого 29 жовтня Муссоліні отримав від короля Віктора-Еммануїла III посаду прем'єр-міністра; в Німеччині – «півний заколот» 8-9 листопада 1923 р. у Мюнхені, внаслідок чого Гітлер «за державну зраду» перебував у в'язниці Ландсберг з 1 квітня по 20 грудня 1924 року [11, с. 289].

Щодо історії зародження, розвитку і становлення фашизму в Азії, то, беззаперечно, прикладом і зразком цього є Японія. Як і в європейських Німеччині та Італії, японський фашизм організаційно оформився наприкінці 1918 р., коли Окава Сюмей, Кіта Іккі, Мацукава Кометаро створили організацію «Росокай» («Товариство старих борців»). Біля засад японського фашизму знаходився правий самурайський рух кінця XIX (Тояма Міцуру, Хіраока Дзітаро, Хакода Рокусукі) – початку XX століть (особливо угруповання Утіди Рьохей «Кокурюкай», 1901 рік, і Тоямі Міцуру «Ронінкай», 1908 р.). Зрозумілою стає спрямованість діяльності «Кокурюкай» – «Товариство Чорного дракона», бо «Чорний дракон» – це японська назва річки Амур, що протікає впродовж кордону між Росією і Маньчжурією; як і не дивним є той факт, що організація мала зв'язки з націоналістичними угрупованнями у Філіппінах, Британській Індії, Бірмі, Туреччині...

Саме ці ж лідери (Окава, Мацукава, Кіта) у серпні 1919 р. створюють іншу організацію «Юдзонся» («Товариство тих, хто сумнівається»), яка за своїми цілями, завданнями, методами була суто фашистського типу. Але з середини 1923 р. «Юдзонся» припинила діяльність, натомість у 1924 р. Окава Сюмей створює нову організацію «Гьотіся» («Товариство дії»), а Кіта Іккі – «Хакурокай» («Товариство білого вовка»). Головні ідею, наприклад, «Хакурокай» були сфокусовані у наступній формулі: «Вирішувати всі соціальні проблеми за допомогою фізичної сили, на засадах справедливості та лицарського духу» [12, с. 92].

Апогеєм фашизму в Японії (порівняно з подіями 29-30 жовтня 1922 р. в Італії або 30 січня 1933 р. у Німеччині) вважається заколот 26-29 лютого 1936 р., який завершився крахом фашистського руху.

Ідеологами та організаторами заколоту були Кіта Іккі, Айдзава Міцуру, Андо Торуміцу, Куріхара Ясухіде, Ісобе Асаїті та інші, які під гаслом «реставрації Сьова» намагалися встановити військову диктатуру.

Вранці 26 лютого 1936 р. солдати 1-го, 3-го полків першої дивізії та 3-го полку гвардійської дивізії (всього біля 1400 осіб) здійснили напади на резиденції прем'єр-міністра, міністра фінансів, міністра внутрішніх справ, міністра уряду і генерал-інспектора військового навчання. Заколотниками були вбиті лорд-охоронець імператорської печатки Сайто Макото, міністр фінансів Такахасі Корекійо, генерал-інспектор Ватанабе Дзьотаро... Протягом 26-27 лютого ситуація з боку влади залишалася неконтрольованою й лише 29 лютого за допомогою імператорської гвардії та воєнно-морських сил заколотники були роззброєнні і взяті під варту. 12 липня і 19 серпня 1936 р. 17 офіцерів та 3 цивільні особи були страчені на площі Йойогі в Токіо.

Чому японський фашизм не переміг, отримавши владу, як це було в Італії та Німеччині?

Вдало на це питання відповідає науковець Танака Согоро у книзі «Історія японського фашизму», яка вийшла в Токіо 1972 року: «У політичній системі, де у чітко ієрархічному порядку вишукувались імператор, військові, бюрократія, капіталіст, поміщик, робітник, дрібний виробник, де культивувалася ідея надповаги імператора..., будь-яка поява людей, подібних неку Гітлеру або фальшивому Кіта Іккі, на фоні сйва імператора незмінно призвела б до їх розстрілу» [13, с. 99].

Історики різних шкіл та напрямків, пояснюючи феномен фашизму як явища, справедливо пишуть про силу «ідей»; всебічну підтримку елітарних груп промисловості, фінансів, торгівлі, сільського господарства, службовців, військових; церкви; репресії влади проти незгодних; загальну тоталітарну систему...

Мені хотілось б особливо підкреслити психологічний аспект, сконцентрувавши увагу як на фашистській політиці стосовно дітей та юнацтва, так і на створенні образу вождя, тобто сучасною мовою і підходами – на іміджевій політиці.

Сам факт залучення дитячого та юнацького середовища до політики є ганебним явищем, яке свідчить про наявність психологічних відхилень і вад фашистських лідерів.

Візьміть Італію. Згідно зі шкільною реформою, яку проводив міністр освіти Джованні Джентіле (автор «Маніфесту фашистської інтелігенції» 1925 р.) [14, с. 47], всі діти віком з 6 до 8 років повинні були бути членами організації «Син (або донька) Вовчиці»; з 8 до 13 років – «Баліла»; хлопці у віці від 13 до 17 років входили до «Авангардії»; з 17 до 20 – «Молоді фашисти» [15, с. 44]. Тільки у 1926-1927 рр. через «Молодих фашистів» пройшло підготовку 2 млн підлітків [16, с. 63].

У Німеччині 1930-х років провідними молодіжними нацистськими організаціями були «Гітлерюгенд», «Юнгфольк», «Спілка німецьких дівчат», «Юнгмедель». Якщо, наприклад, чисельність «Гітлерюгенду» у 1932 р. складала 50 тис. осіб, 1935 р. – 830 тис., то у 1939 р. – 1 млн 720 тис. [17, с. 32].

Стосовно «вождізму», то як у історичному минулому 1920-1930-х рр., так і зараз різними засобами мас-медіа, кіно-, літературно-, мистецько-культурними джерелами створюються два «образи» лідера – для внутрішнього та зовнішнього «застосування». Головні елементи «внутрішнього іміджу» першої особи країни – це фото. Знову повернемося до Італії. Сотні, тисячі чітко спрямованих фотографій: Муссоліні та квіти; Муссоліні – досвідчений фехтувальник (1924 р.); Муссоліні грає на скрипці (1925 р.); біля фотографії «дуче за робочим столом» у палаці Венеція чергують фашистські міліціонери (1929 р.; розмір фото 4,5 м на 6 м); Муссоліні та «битва за хліб» (1933 р., Беніто з голим торсом скирдує пшеницю) [18, с. 55; с. 58; с. 65; с. 71].

Зовнішньополітична реклама фашистських вождів зводилася, як правило, до виразних текстів,

змістом яких диригували самі «винятково обрані та великі». Муссоліні «по-батьківські добрий до свого народу, цікавиться всіма справами. Так, він державний діяч і патріот. Але в той же час він інтелектуальний, який, по суті, базується на духовних цінностях усього Заходу. Свою політику дуче розробляє самотужки, безумовно, він думає про національні інтереси. Але він європеєць, він думає настільки широко...» [19, с. 68].

Не треба, разом з тим забувати, відкинувши внутрішню і зовнішню реклами, що й Муссоліні, й Гітлер майстерно використовували та віддавали перевагу брехні; саме брехня завжди була їх головною ідеологічно-політичною «зброєю». 23 березня 1933 р. Гітлер наголошував: «Уряд Німеччини висловлює готовність підтримувати з Радянським Союзом дружні, корисні для обох сторін відносини» та трохи пізніше цього ж 1933 року: «Щоб бути світовою країною, необхідна територія, яка надасть їй [Німеччині – Т. П.] необхідні сили... Коли ми говоримо сьогодні про нову територію в Європі, нам зразу спадає на думку тільки Росія...» [20, с. 13].

12 грудня 1929 р. Муссоліні сказав: «Тільки держава може правильно висловити їх (громадянські – Т. П.) намагання до справедливості та надати їм надбання людського розуму у вигляді науки, мистецтва, права...»; 18 вересня 1943 р. – «Держава, яку ми хочемо відродити, буде національною та соціальною республікою в самому широкому розумінні цього слова. В основі своєї вона буде фашистською» [21, с. 64; с. 98].

Зазираючи у сьогоднішній день (усвідомлюючи, що для історії проміжок у 40-50 років – це майже нічого), бачимо наступне. У 1977 році виходить фільм «Гітлер. Історія кар'єри», який поставив І. Фест за мотивами його книги «Гітлер. Біографія» (вийшла у Франкфурті-на-Майні 1973 р.). На західнонімецькому кінофестивалі Фест отримав премію у 250 тисяч марок.

На початку 1980-х років у США функціонувало біля 1000 ультраправих й профашистських організацій, серед яких – «Націонал-соціалістична партія білих», «Товариство Джона Берча», «Націонал-соціалістичний рух»; в Англії – «Національний фронт», «Колона 88»; у Франції – «Національний фронт», «Нові сили» (10-25 тисяч чоловік); в Іспанії – 12 неофашистських груп; у Греції – 4 («Новий порядок», «Рух 4 серпня...»); в Ізраїлі – 10 організацій; в Японії офіційно зареєстровані 4 неофашистських угруповання; неофашистські організації діють у Бельгії, Фінляндії, Індії, Лівані, Швеції, Норвегії, Південноафриканській Республіці (до «Союзу братів» входять парламентарі, великі фінансисти та промисловці, 250 прокурорів і суддів, 40 ректорів ВНЗ, 20 редакторів провідних газет) [22, с. 211; с. 233-238].

У 1978 році у зв'язку з 30-річчям страти семи головних військових злочинців (прем'єр-міністри Тодзіо, Хірота; військовий міністр Ітагакі...), в храмі Ясукуні – духовному центрі японського

мілітаризму – вся сімка була проголошена «святими великомучениками»; у 1985 році прем'єр-міністр Накасоне Ясухіро проголосив своє паломництво до храму Ясукуні офіційним відвідуванням. Біля міста Нагоя побудовано «Мавзолей семи самураїв» [23, с. 3].

Фашизм/неофашизм різних відтінків, забарвлень, видів виявився занадто життєздатним;

він вдало пристосувався до сучасних умов, лише методи (вбивства, жах, залякування, зрадництво, підкуп, брехня...) та мета (влада!!!) залишилися старими...

Але необхідно, всупереч всьому, вірити, надіятися, боротися за те, що врешті-решт переможе людський розум. Іншого не має і не може бути.

ЛІТЕРАТУРА

1. VII Конгресс Коммунистического Интернационала и борьба против фашизма и войны. Сб. документов. – М. : Политиздат, 1975. – 412 с.
2. Botz G. Austro-Marxist interpretation of Fascism / G. Botz // Journal of Contemporary History. – 1976. – Vol. 11. – P. 130–145.
3. Мазуров И.В. Японский фашизм (теоретический анализ политической призмы в Японии накануне Тихоокеанской войны) / И. В. Мазуров. – М. : Изд-кая фирма «Восточная литература» РАН, 1996. – 158 с.
4. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М. : Русск. яз., 1989. – 624 с.
5. Карманная энциклопедия The Hutchinson. – М. : «Внешсигма», 1995. – 665 с.
6. Мазуров И. В. Указ. соч. – 158 с.
7. Пронь С. В. Новітня історія країн Європи та Америки. 1917-1995 роки / С. В. Пронь, В. М. Тевельов : [навчальний посібник] (друге вид.). – Миколаїв : Жовтнева друкарня, 1996. – 256 с.
8. Кершоу Ян. Гитлер. Серия «След в истории» / Ян Кершоу. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1997. – 320 с.
9. Бенито Муссолини : Пер. с франц. / Предисл. Л. Белоусова. – М. : АСТ-ПРЕСС 1999. – 128 с.
10. Там само.
11. Кершоу Ян. Указ соч.– 320 с.
12. Танин О. Военно-фашистское движение в Японии / О. Танин, Е. Иоган. – М. : Госиздат, 1933. – 204 с.
13. Мазуров И. В. Указ. соч. – 158 с.
14. Кин Ц. И. Итальянский ребус / Ц. И. Кин. – М. : Политиздат, 1991. – 415 с.
15. Пронь С. В. Вказ. праця. – 256 с.
16. Бенито Муссолини... Указ. соч. – 128 с.
17. Давлетов О. Р. Історія НСДАП і «Третього Рейху» (1933-1945) / О. Р. Давлетов : [практикум]. – Запоріжжя : ЗДУ, 2004. – 106 с.
18. Бенито Муссолини... Указ. соч. – 128 с.
19. Кин Ц. И. Итальянский ребус / Ц. И. Кин. – М. : Политиздат, 1991. – 415 с.
20. Пронь С. В. Європа і сталінська дипломатія 1935-1941 років : [монографія] / С. В. Пронь. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 99 с.
21. Бенито Муссолини... Указ. соч. – 128 с.
22. Бланк А.С. Старый и новый фашизм: Политико-социологический очерк / А. С. Бланк. – М. : Политиздат, 1982. – 256 с.
23. Седнев В. В. Япония: тайфун милитаризма / В. В. Седнев. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 199 с.

Рецензенти: д.і.н., проф. І. Я. Тодоров (Ужгородський національний університет);
д.і.н., проф. П. М. Тригуб (чорноморський державний університет ім. Петра Могили).

© Пронь Т. М., 2014

Дата надходження статті до редколегії 10.06.2014 р.